

А.П. Каніщенко, М.І. Чабайовська

УКРАЇНСЬКА МОВА

МЕТОДИКА РОБОТИ
НАД ОДНИМ СЛОВОМ

*Схвалено комісією з педагогіки
та методики початкового навчання
Науково-методичної ради з питань освіти
Міністерства освіти і науки України*

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 74.268.1

К19

Рецензенти:

кандидат філологічних наук, доцент, завкафедри української мови і методики викладання Тернопільського національного педагогічного університету.

Гузар Олена Володимирівна

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки і методики початкового навчання Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського

Лапшина Ірина Миколаївна

викладач української мови і методики навчання в початковій школі, голова комісії викладачів української філології, викладач-методист вищої категорії

Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу

Когутюк Оксана Василівна

Схвалено комісією з педагогіки та методики початкового навчання Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (Лист №1.4/18-Г-305 від 14.06.2010 р.)

Каніщенко А.П., Чабайовська М.І.

К19

Українська мова. Методика роботи над одним словом. —
Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2022. — 128 с.

ISBN 978-966-10-7205-2

Навчальний посібник містить завдання з української мови для учнів початкових класів за методикою опрацювання одного слова, завдяки яким можна сформувати не лише мовленнєві, а й мовні уміння і навички, розвинути творчі здібності молодших школярів за інноваційними технологіями.

Для вчителів початкових класів загальноосвітньої школи, батьків, студентів вищих педагогічних навчальних закладів II–IV рівнів акредитації.

ББК 74.268.1

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

Навчальне видання

Каніщенко Антоніна Пантелеймоновна
Чабайовська Марія Іванівна

Українська мова. Методика роботи над одним словом

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Любов Левчук*

Обкладинка *Володимира Басалиги*

Комп'ютерна верстка *Тетяни Золосдової*

Підписано до друку 06.12.2022. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура
Таймс. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 7,44. Умовн. фарбо-відб. 7,44.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК № 370 від 21.03.2001 р.

«Навчальна книга – Богдан», а/с 529, м. Тернопіль 46008
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66
publishing@budny.te.ua www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-7205-2

© Навчальна книга – Богдан,
виключна ліцензія на видання,
оригінал-макет, 2022

ПЕРЕДМОВА

За роки незалежності України змінилася і парадигма освіти. Основною причиною цих змін є неадекватність традиційних форм навчання вимогам сучасного суспільства, що потребує суспільно-активної, творчої, компетентної особистості, яка, на відміну від людини-виконавця, ініціативна, самостійно генерує нові ідеї, приймає нестандартні рішення, здатна долати життєві труднощі, удосконалюючи особистий розвиток. Саме тому з перших днів навчання дитини в школі доречно відразу впроваджувати найпростіші інноваційні технології навчання, ускладнюючи їх з року в рік, і поступово переходити від репродуктивних методів у навчально-виховному процесі до розвивальних, проблемних, дослідницьких, навчаючи дітей критично мислити у процесі роботи над вивченням матеріалу з будь-якого предмета, особливо української мови (читання), які є фундаментальною основою розвитку інтелектуальних здібностей учнів початкових класів.

Учитель сучасної школи має бути високодуховною людиною із широким кругозором. Він повинен уміти майстерно поєднувати традиційні методи навчання з інноваційними, розвиваючи творчі здібності молодших школярів.

У навчальному посібнику подаються матеріали для розвитку зв'язного мовлення учнів початкових класів: методика опрацювання одного слова з використанням інноваційних методів навчання (Сенкан.а, асоціативного куща за технологією ЧПКМ — читання та письма для критичного мислення). Методика роботи проста, але дуже ефективна.

Опис методики опрацювання одного слова

I. Визначити лексичне значення названого слова за тлумачним словником, у тому числі й переносне, якщо є (для учнів початкових класів рекомендуємо розглядати лише основні значення).

II. Зробити його звуко-буквений аналіз за поданим взірцем (для 2-4 класів).

1. Записати слова орфографічно та фонетичною транскрипцією (без називання терміна).

2. Поділити слово на склади, вказати кількість складів.
3. Виділити наголошений склад.
4. Вказати послідовно всі звуки у слові, визначити їх кількість.
5. Визначити кількість букв у слові, вказати послідовно всі літери.
6. Назвати голосні звуки.
7. Назвати приголосні звуки: тверді, м'які; дзвінкі, глухі.
8. Визначити відповідність між звуками і буквами, якими вони позначаються на письмі.

Цей вид розбору проводиться для удосконалення вимови та написання слова.

III. Розібрати слово за будовою, добираючи спільнокореневі відповідники.

План усного розбору

2 клас

1. Назвати слово.
2. Дібрати до слова 2-3 споріднених і визначити корінь.

3-4 класи

1. Змінити слово за запитаннями і визначити закінчення.
2. Назвати основу слова.
3. Дібрати до слова 2-3 споріднених і визначити корінь.
4. Виділити префікс, якщо є. Дібрати 2-3 слова з такими самими префіксами.
5. Виділити суфікс, якщо є. Дібрати 2-3 слова з такими самими суфіксами.

План письмового розбору

2-4 класи

1. Записати слово.
2. Виділити частини слова за допомогою спеціальних значків.

Морфемний аналіз допомагає дітям глибше зрозуміти будову слова, розкриває великі можливості творення слів за допомогою суфіксів і префіксів, формує правописні уміння і навички, сприяє розширенню та уточненню їх словника.

IV. Виконати морфологічно-синтаксичний аналіз слова.

Мовний розбір, за якими слово або речення аналізується в кількох аспектах, у методичній літературі називають по-різному: змішаним, комбінованим, синтетичним. Змішаним є, наприклад, морфемно-словотворчий, лексико-морфологічний, морфолого-орфографічний і т.д.

Морфологічний розбір передбачає визначення граматичних ознак певної частини мови: усіх — повний, якоїсь однієї чи кількох — частковий. Повний морфологічний розбір застосовується після визначення усіх граматичних категорій частини мови, а частковий — у процесі засвоєння чи закріплення матеріалу.

Морфологічний аналіз варто поєднувати із синтаксичним. Наприклад, виконуючи його, учні визначають синтаксичну роль слова в реченні.

У даному посібнику подаємо схеми розбору іменника, тому що для аналізу ми обрали саме іменники.

План розбору іменника

3 клас

1. Аналізоване слово.
2. Питання, на яке воно відповідає.
3. Частина мови.
4. Початкова форма (називний відмінок однини).
5. Назва власна чи загальна.
6. Назва істоти чи неістоти.
7. Рід.
8. Число.
9. Яким членом речення виступає.

4 клас

1. Аналізоване слово.
2. Питання, на яке воно відповідає.
3. Частина мови.
4. Початкова форма (називний відмінок однини).
5. Назва власна чи загальна.
6. Назва істоти чи неістоти.
7. Рід.
8. Число.
9. Відмінок.
10. Яким членом речення виступає.

Поєднання морфологічного і синтаксичного розбору сприяє розумінню властивих аналізованому слову ознак як частини мови і як члена речення — головного чи другорядного.

Для здійснення цього аналізу у посібнику подано вірші, пісні, уривки з прозових творів, народні прикмети, у яких вживається згадуване слово. Їх учитель може використати на інших уроках української мови

з метою вивчення мовних явищ на основі тексту, що дає можливість включати учнів у різні навчальні дії й тим самим організувати виконання великої кількості видів діяльності за короткий проміжок часу, виховувати чуття мови, формувати високу духовність.

V. Скласти сенкан та асоціативний куц на основі одного слова.

Сенкан на матеріалі одного слова — це метод письма. Його можна використовувати у процесі вивчення будь-якого предмета для повторення вивченого змісту навчання, для введення в нову тему, підсумкової групової рефлексії. Сенкан ефективно впливає на активний розвиток мислення школярів у процесі навчальної діяльності. Сенкан — це французький п'ятирядковий вірш з коментарем.

Методика складання сенканів

№1 — називаємо одне слово, що стосується теми виучуваного предмета;

№2 — добираємо до названого слова під №1 дві ознаки для його опису;

№3 — добираємо до названого слова під №1 три дії, які будуть поєднуватися з предметом та його назвою;

№4 — про значення обраного слова складаємо речення або добираємо вираз з чотирьох слів (пояснення назви, суть поняття);

№5 — обране слово під №1 замінюємо синонімом або словосполученням, яке буде передавати суть його значення.

Після добору матеріалу за порядковими номерами від 1 до 5 робимо коментар до названого слова під №1 (це стислий обмін думками без використання художніх засобів про значення аналізованого слова).

I. Урок мови. Тема «Мова і мовлення»

1. Мова.
2. Ніжна, мила.
3. Звучить, дзвенить, співає.
4. Милозвучна, пречудова українська мова.
5. Засіб спілкування.

Коментар. Мова — це найважливіший засіб спілкування.

II. Урок читання. Тема «Казки народів світу»

1. Казка.
2. Цікава, захоплююча.
3. Передає, розповідає, зачаровує.
4. Казкові герої дуже мудрі.
5. Твір (текст, літературний жанр).

Коментар. Казка — це розповідний, народно-поетичний твір про вигадані події.

III. Урок математики. Тема «Рівняння»

1. Рівняння.
2. Числове, зведене.
3. Містить, показує, передає.
4. Рівність між двома функціями.
5. Рівність.

Коментар. Рівняння — це рівність між двома функціями, яка містить одну або кілька невідомих величин.

IV. Урок природознавства. Тема «Планети»

1. Сонце.
2. Яскраве, привітне.
3. Викотилося, піднялося, зійшло.
4. Сонце випромінює світло, тепло.
5. Розжарена куля.

Коментар. Сонце — це центральне небесне світило сонячної системи.

На основі складеного сенкану як опорного матеріалу діти можуть будувати усні відповіді, писати твори, використовуючи художні засоби (епітети, метафори, порівняння).

Навчившись складати сенкан, учням легко буде самостійно підсумовувати урок, а значить — вміти піддавати виучуваний матеріал глибокому аналізу та синтезу і переносити здобуті знання в нові умови (міжпредметні зв'язки, життєві ситуації).

Асоціативний куш на матеріалі одного слова — це ще один метод письма за програмою ЧПКМ для збагачення активного словника, розвитку творчих здібностей та внутрішніх потенційних можливостей, закладених у кожного школяра самою природою.

Методика роботи за одним словом з використанням АК авторами посібника удосконалена. Взявши за основу поради укладачів програми ЧПКМ, автори обмежують кількість слів в АК до 12, мотивуючи це тим, що потрібно з них відібрати 5 (п'ять) назв як домінуючих для укладання опорної групи лексики, поєднавши їх з ознаками та діями (епітети, метафора). На цій основі будувати з дітьми усно 5 (п'ять) речень. Тільки після такої навчальної роботи кожен учень, використовуючи опорний матеріал, зможе самостійно приступити до творчої навчальної діяльності в такій послідовності:

- 1) продумає заголовок свого власного твору, зачин та кінцівку;
- 2) вдумливо аналізує колективно складені 5 (п'ять) речень;
- 3) самостійно складає речення з рештою слів АК (їх залишається 7 (сім));

4) вибудовує сюжетну лінію свого власного твору, поєднуючи всі речення в логічній послідовності;

5) робить запис тексту, в якому абзацами виділяє: зачин (1-2 речення); основну частину (до 12 речень); кінцівку (1-2 речення).

Окремі роботи учнів зачитують в класі, обговорюють, оцінюють, решту вчитель перевіряє і виставляє оцінки.

Експериментальні дослідження свідчать, що опорна група матеріалу на основі АК — це як фундамент для розкриття власного бачення теми, для поєднання раціонального та емоційного.

Автори посібника на допомогу фахівцям початкової ланки освіти розробили зміст навчання з використанням інноваційних технологій на матеріалі 36 слів: 12 назв дерев та кущів; 12 назв квітів; 4 назви птахів; 4 назви тварин, поданих за алфавітом. Це загальнозживані слова, які стосуються символіки українців, наприклад: калина, верба та ін. Показано функціонування символів у творах художньої літератури та фольклору. Пізнання учнями символіки сприятиме удосконаленню їх духовного світу.

Слова добирали за принципом їх застосування у міжпредметних зв'язках (українська мова, читання, природознавство, образотворче мистецтво, художня праця).

Окрім цього, автори вважають за потрібне подати рубрику з 10 слів для дітей, бажаючих проявити не лише особисті творчі здібності, а й лексичні та синтаксичні. На основі частково поданого матеріалу про обране слово діти можуть перевірити свої потенційні можливості, самостійно укладаючи опорну групу лексики, будуючи речення і складаючи твори за конкретно визначеним завданням.

Матеріали посібника окремими рубриками можуть різнопланово використовуватися у період навчання грамоти, на уроках читання, мови, у процесі вивчення окремих тем, а також у гуртковій роботі.

1. Слово. Акація

2. Лексичне значення.

Назва кількох видів посухостійких дерев або кущів з білими чи жовтими квітками.

3. Звуко-буквений аналіз.

Акація — [ака́ці'їа], а-ка-ці-я:

4 склади, другий — наголошений.

7 звуків: [а], [к], [а], [ц'], [і], [й], [а];

6 букв: а (а), к (ка), а (а), ц (це), і (і), я (я).

Голосні: [а], [а], [і], [а].

Приголосні — [к], [ц'], [й]:

дзвінки — [й];

глухі — [к], [ц'].

У слові звуків більше, ніж букв, бо літера «я» на письмі після голо-
сного позначає 2 звуки: [й], [а].

4. Розбір слова за будовою.

Акаці[я] — акаці[й]к[а], акаці[є]в[ий].

Акаці[й а] — акаці[й е]вий.

5. Морфологічно-синтаксичний аналіз слова.

Автобус їде по алеї,
акація цвіте в садку,
а ми, зібравшись під нею,
абетку вивчимо легку.

(Н. Забіла)

Акація — (що?) імен., поч. ф. — акація, загальна назва, назва не-
істоти, жін. р., одн., Н. в., в реченні — підмет.

Дихають тихо акації ніжні,
злегка колишуться в сутіні срібній.

(О. Олесь)

Акації — (що?) імен., поч. ф. — акація, загальна назва, назва не-
істоти, мн., Н. в., в реченні — підмет.

6. Сенкан.

1. Акація.

2. Грайлива, розкішна.

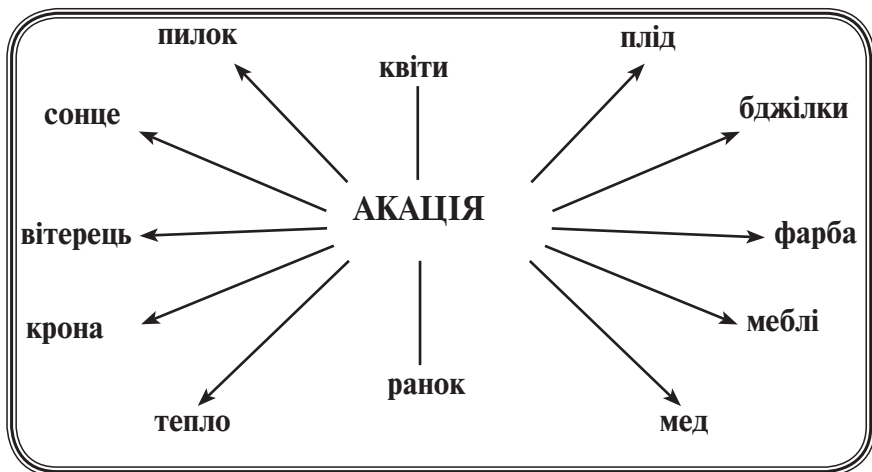
3. Звеселилася, завітчалась, заграла.

4. Запінилась акація білосніжним цвітом.

5. Дерево (медоносне).

Коментар. Акація — це назва куща або дерева. Цвіте вона білими
або жовтими квітками. Квіти акації — медоносні.

7. Асоціативний куш до слова *акація*.

8. Опорна лексика для розвитку усного зв'язного мовлення.

Іменники

акація
крона
квіти
бджілки
мед

Прикметники

світлолюбна
розлога
медоносні
невтомні
золотий

Дієслова

тягнеться
гойдається
набираються
працюють
гудуть

9. Цікаво знати.

Акація біла — дерево родини бобових, світлолюбне, до 35 м заввишки, проріджене, розпускається пізно, з коричневою корою та глибокими тріщинами. Квітки білі, 2 см завдовжки, зібрані в густі китиці завдовжки 10-20 см, дуже духмяні.

Робінія псевдоакація — найрозповсюдженіший в Україні вид, який використовується, передусім, на півдні для озеленення та захисних насаджень. У себе на батьківщині в Східній частині Сполучених Штатів Америки росте невеликими групами або окремими екземплярами в листяних лісах. Крона велика, розлога. Кора сіра, темно-сіра або ж коричнювата,

вподовж стовбурів і старих гілок потріскана; молоді гілки зеленуваті або червонуваті.

Листки 18-20 см завдовжки, чергові, непарноперисті з 4-10 парами довгастих, довгасто-овальних або овальних листочків від 2 до 4 (6) см завдовжки. Листочки цілокраї з округлою або трохи звуженою основою і тупою верхівкою, яка закінчується вістрям. Зверху зелені, зісподу блідо-зелені або сірувато-зелені, по жилках трохи опушені. Прилистки (до 2 см завдовжки) мають вигляд прямих або трохи зігнутих колючок. Плід — довгасто-лінійний біб (4-8 см завдовжки), насінини вузько-ниркоподібні, коричневі або темно-бурі, матові. Ростає в чистих і мішаних насадженнях. Солевитривала, світлолюбна рослина. Цвіте у травні—червні.

10. Усна побудова речень з опорною групою лексики.

Тягнеться світлолюбна акація вгору до сонця. Її розлога крона злегка гойдається від вітру. Медоносні білі квіти набираються сонячного тепла. Невтомні бджілки працюють з самого ранку до пізньої ночі. Люди заготовляють на зиму золотий мед з акації.

11. Учні самостійно складають текст певного типу (розповідь, опис або міркування) і стилю (художнього, публіцистичного або наукового).

Кінець безкоштовного уривку.
Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію
КНИГИ.